

La Restauració a la Catalunya Urbana: 1875-1900

Pere ANGUERA

Els nostres coneixements actuals sobre la realitat política de la primera fase de la Restauració a Catalunya són quasi nuls. En línies generals es redueixen a alguna petita referència monogràfica difícilment extrapolable, uns quants llistats de resultats electorals, no sempre prous ni convenientment treballats, marginals, referències en memòries de personatges que hi participaren de lluny o d'aprop, i poca cosa més. L'estat de la qüestió es podria resumir, doncs, en un gran interrogant. Aquesta migradesa contrasta, en canvi, amb la florida d'estudis que ha generat la fase política immediatament anterior, al Sexenni revolucionari, i fins i tot amb l'interès que ha desvetllat el primer quart del segle XX, ni que sigui sols per a resseguir l'evolució de part del catalanisme polític estructurat en les seves segones beceroles.

El menyspreu històric pel període, en especial pels seus components polítics, ve de lluny, de relativament lluny, és clar. Ja Jaume Vicens Vives denunciava el desinterès de la, per ell denominada, generació del 1901, pels seus immediats precursors polítics. L'absència d'estudis és explicable pel migrat atractiu primari del període, provocat per la seva aparent opacitat i reiteració. Al llarg del darrer quart del vuit-cents no es produeix cap fet esclatant, no hi ha cap eclosió de sentiments populars, els resultats de les consultes electorals foren formulats quasi paral·lelament a la seva convocatòria i tot llisca aparentment com una seda. Ara bé, el que convindria de saber amb certesa era qui posava l'oli a les màquines perquè rodessin sense gaires grinyols externs i de quina mena d'oli

La primera versió d'aquest text fou presentat com a ponència, el 25 de juny del 1987 al taller de treball, "Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració. (1875-1923)", convocat a Lleida pel Centro Ortega y Gasset de Madrid, l'Estudi General de Lleida i la Universitat Autònoma de Barcelona, sota la presidència de José Varela Ortega.

es tractava. Un règim polític jacobí i impermeable no basta per a sostreure a una comunitat, si aquesta no es deixa, la vitalitat de què féu nostra la catalana entre 1868 i 1873, i abans; ni, per altra banda, d'un poble mesell i adormit en poden sorgir del no res els elements que tornen a dotar la comunitat del dinamisme que mostra als primers anys del nou-cents. On s'amagaven aquestes potències, qui les ofegava o a quines fosques tasques subterrànies destinaren els seus esforços durant gairebé tres dècades? Com d'una societat aparentment conformada amb la macroestructura política sorgiren les múltiples associacions catalanistes? Realment hi ha un abans i un després fàcilment diferenciables, amb una marcada ruptura en les pautes de comportament? Neixen i moren amb ella els vicis polítics de la Restauració? És tan plana com sembla la seva bassa d'oli?. Els interrogants es podrien anar multiplicant, en to líric o amb plantejaments esquemàtics. Els interrogants, però no, dissortadament, les respostes. Amb els elements informatius a l'abast queden obertes totes les preguntes plantejades, ni tan sols es pot intentar una proposta correcta que pogués servir de prototipus. M'he de limitar, doncs, a oferir alguns exemples que puguin ser utilitzats més endavant per a configurar propostes interpretatives més concretes o per a marcar-se els límits.

La Restauració segons la lectura més escolar del règim, que durant dècades presidí l'actuació política espanyola, es caracteritza bàsicament pel sistema de partits que s'alternen en el govern de l'estat i pel fet que, per estar en el govern, controlen les futures eleccions legislatives, tot imposant al cos electoral la majoria dels seus representants. La Restauració és, per tant, per excel·lència, l'imperi de la tupinada. Els polítics de la Restauració serien també els creadors de la manipulació electoral descarada a l'estat espanyol, tot pretenent tenir les mans netes i volent oferir una epidermis d'honestetat. En certa manera, això comporta que, si més no, el règim que la precedí, les diverses experiències del Sexenni, jugaren net. Però, realment és així?. Mirant només les peripecies electorals hi ha una gran diferència entre un període i l'altre?. Em sembla que la lectura dels resultats generals en el conjunt de l'estat entre els anys 1869 i 1873, pel que fa a diputats a Corts, i els de la Restauració, el balanç no és gaire distint.

Una de les característiques atorgades sense discussió al sistema polític de la restauració en el transcurs de les consultes electorals són la compra de vots, la falsificació de les actes i la utilització de pràctiques coercitives, físiques, econòmiques o ideològiques, damunt de l'electorat, valent-se del control del poder econòmic o polític, i sovint de la suma de tots dos. La denúncia s'ha convertit en un axioma que, per tant, no fa falta que sigui demostrat. Són, però, patrimoni exclusiu del moment? Es un fet prou conegut que, dissortadament, crearen una escola massa llarga, però ja no ho és tant que responen a una continuïtat ampliada de les pràctiques utilitzades durant el sexenni. En aquest sentit els polítics de la Restauració no feren res més que exagerar les notes preexistents. Així, Josep Clara ha localitzat coaccions carlines en el districte de Girona en les generals de març del 1870; fortes pressions governamentals en les de març del 1871, quan, a

més, entre altres irregularitats, es localitzen compres de vots; en les d'abril de 1872 hi ha ús de la força pública, compra de vots, falsificació d'actes amb increments notoris del cens i dels votants, amenaces i atemptats contra els candidats de l'oposició i els seus seguidors; les falsificacions d'actes es repetiren de nou en les d'agost del 1872 i, en menor grau, en les de 1873. Els escàndols, els atemptats contra les pràctiques formals de la democràcia burgesa, no són privatis dels districtes nord-orientals de Catalunya. Jo mateix n'he pogut documentar amb escreix pel sud del Principat. Així, per citar alguns exemples, en les generals del 1871 es produïren diversos incidents als districtes de Valls i de Tortosa, en el segon sobretot s'arriba a detenir a un dels candidats, mentre la partida de la porra actuava impunement en diverses localitats. A les de l'abril del 1872 se'n produïren de nou en distints districtes, un dels quals provocà un mort a Capçanes i en la mateixa convocatòria les eleccions a senadors s'acabaren amb el local ocupat per la guàrdia civil. A les de l'agost del mateix any els escàndols i les violències es multiplicaren als districtes de Falset, Valls, Montblanc (on els membres de les meses foren comprats per deu rals diaris, més el menjar, el cafè i un cigar), Roquetes i el Vendrell, quan la capital del darrer fou ocupada per partides paramilitars. Els responsables dels aldarulls i les adulteracions eren de les opcions polítiques més diverses, des dels carlins als federals. Com es pot veure, una bona escola per les corrupcions posteriors.

De fet, les dades publicades pels darrers vint-i-cinc anys del segle XIX, queden aigualides davant de les del sexenni. Ranzato ha documentat denúncies per irregularitats en el districte de Tarrassa en les eleccions del 1879, el 1884 i 1892. Molins, que comença la seva anàlisi el 1891, sols reporta protestes republicanes pel 1891 a la circumscripció de Tarragona-Reus-Falset, esmenta disturbis en les del 1893 als districtes de Gandesa i del Vendrell, falsificacions d'actes al Vendrell en les del 1896 i per les del 1899 recull incidents en el de Tortosa i protestes dels federals que varen veure entorpidida la seva tasca en el de Valls. C. Mir, que ha estudiat les eleccions a la província de Lleida a partir del 1890, ha detectat topades per frau electoral a la Seu en les del 1893, el 1896 les acusacions de manipulació de dades es donen al districte de Cervera, on un candidat s'arribà a inventar un poble de 1000 electors; el 1898 les impugnacions per acusacions mútues de falsedats es produeixen en els districtes de Tremp i de les Borges. Amb això no vull pas reivindicar l'honestetat de les eleccions de la Restauració, sols posar en evidència que consoliden un estat de actuació preexistent. La reducció de la violència no s'ha d'atribuir a una millora del modus de comportament polític, sinó per una banda, a la selecció dels candidats que es podien presentar, i, per altra, al millor i més rígid control que des del poder es podia fer de la maquinària electoral. Una mostra de la prevaricació imperant pot ser el cas de Cervera, on la junta d'escrutini, per a esquitllar-se de la responsabilitat d'escatir la netedat de les eleccions del 1896, optà per fer guanyadors *ex aequo* els dos candidats amb el mateix nombre de vots per a cada un. Com afirma

Conxita Mir: “el control governamental dels escrutinis s'exercia des del ministeri de la Governació, on, mitjançant la pràctica de l'encasellat i les instruccions al governador civil, es garantia l'elecció dels candidats que convenien a les pretensions del govern”. I com ella mateixa afirma, en el moment de fer les anàlisis, “no era correcte parlar de repartiment de vots a cap districte. El que els candidats es repartien eren pobles, adhesions d'alcaldes, actes d'escrutini en blanc”, sols la presència en la contesa de candidatures republicanes “únic vial d'expressió d'una oposició popular molt menys esmorteïda que el que volen dir les xifres d'escrutini”, els donava una certa vitalitat, que empenyia a una major honestetat.

Segons el recent estudi de Grabele Ranzato, que ha centrat el seu interès en el cas de Sabadell, una de les localitats catalanes més industrialitzades, “malgrat el notable i important desenvolupament de la seva indústria de llana al llarg del segle XIX, el comportament polític-electoral dels seus habitants no es diferencia massa del que es pot observar a l'Espanya del mateix període en les zones rurals més endarrerides en el sentit que, tant en un com en l'altre cas, el predominant desinterès polític de l'electorat (...) deixa el camp lliure a sistèmàtiques pràctiques fraudulent, que redueixen a un grau insignificant la connexió entre el cos electoral i els representants a les corts (...). La industrialització no revela ni posa en marxa cap aspiració preponderant a la participació en el govern de la vida pública fundada en els principis de llibertat i igualtat”, és a dir que les tupinades i les falses eleccions es faran amb una idèntica persistència i al mateix ritme que a la resta de l'estat. La *Revista de Sabadell* ho deixava prou explícitament clar el 1896 “cuando vino la Restauración, los partidos monárquicos de Sabadell, conservador i fusionista, convencidos de que su unión era indispensable para evitar conflictos y disensiones y procurar la prosperidad de nuestro distrito, obligáronse mutuamente a prestarse concurso y a no luchar entre sí, respetando las iniciativas de cada uno, según fuese la respectiva situación política. Más claro, a elegir un conservador gobernando los conservadores, y un fusionista gobernando los fusionistas, prestándose mutuo apoyo”.

Malgrat l'existència d'aquesta entesa suposada o real, que es deuria donar a tots els districtes, ben sovint les actes obtingudes a les successives eleccions eren impugnades en el moment de la legislatura davant de la cambra dels diputats. El 19 de juny del 1879 era protestada la de Gandesa, que la comissió havia donat per bona, ja que “si bien contiene protestas o reclamaciones, no afectan a la validez”; sotmesa el 23 a una forta discussió, a les mateixes corts, perquè l'electe ocupava un càrrec públic, fou donada per bona. El 18 de juny Maspons es lamentava que l'“acta de Granollers había sido declarada grave”, malgrat la documentació favorable aportada; el 20 Castellar denunciava tupinades en la de la Bisbal, districte on ell es creia ser el guanyador i no Albert Camps a qui s'adjudicà; el 21 Joaquim González protestà la de Mataró per falsificacions de la votació i pels actes de violència comesos contra els electors, acusacions que són repetides el dia 23. En aquesta legislatura la discussió més forta la provocà l'acta de Terrasa.

Segons afirmava el diputat Almagro, el mateix dia 23, l'electe Pau Turull havia comès totes les irregularitats possibles: "infracciones legales, violencias, amaños, coacciones, falsedades, todo, en fin, cuanto pudiera ser pecado para un acta, existe en la que ahora discutimos, hasta tal punto, que más que un acta parece una clínica electoral, porque no hay enfermedad de que no adolezca, ni vicio de que no se la pueda acusar". I Almagro afegia, "en la elección de Terrasa no ha habido realidad en el voto, no ha habido libertad en el sufragio, no se han observado las condiciones para que los candidatos puedan tener fe en el resultado de la lucha, ni se ha tenido en cuenta los procedimientos que la ley electoral tiene establecidos". La denuncia de l'actuació dels contraris, comporta, en bona part i involuntariament, l'autoacusació, "se compone, Sres. Diputados, el distrito de Terrasa de nueve secciones: de estas nueve secciones, cinco tuvimos nosotros intervenidas, y en las cuatro restantes no han tenido intervención nuestros amigos. Pues bien: icoa rara! en las cinco secciones donde hubo interventores, nosotros obtuvimos una gran mayoría de votos sobre el candidato que después aparece vencedor, mientras que en las secciones donde no teníamos intervención, todos los sufragios fueron para el candidato vencedor, verificandose allí lo que se llama en Andalucía volcar el puchero, y en Cataluña una tupinada". El resultat, prou explícit, fou que en els col·legis controlats per Turull, aquest va obtenir un total de 1.279 vots i l'oponent 12, mentre que a la resta Turull n'obtenia 88 i Roca i Roca 906. Segons Almagro les faltes comeses per l'equip del ministerial Turull a Sabadell, foren: no haver exposat en el termini legal la llista d'electors, traslladar el col·legi a un lloc de fàcil control, l'expulsió del lloc de votació d'un notari que anava a aixecar acta acompanyat de quatre electors més, l'haver inflat la quantitat de votants fins el punt que els que se suposava havien votat no havien tingut temps material per a fer-ho, el recurs a fer constar com electors als morts ("al señor Turull le han votado todos los muertos de su distrito, pero no parece sino que la ley electoral no ha concedido el derecho de sufragio a los vivos, sino a los muertos"), la duplicació de diversos noms, l'absència a la llista de gent amb dret a votar i en canvi, finalment, la presència al cens d'individus sense tenir-hi dret. En recapitular pot ironitzar "¿Como habeis pasado, señores individuos de la Comisión (d'actes), por encima de los muertos, por encima de los ausentes, por encima de los falsificadores?", per a concloure: "el acta del señor Turull no tiene, pues más importancia que la que tendría un nombramiento de Diputado hecho por su familia o por sus dependientes". Almagro multiplica després els exemples amb referències a d'altres localitats menors. Turull, en la rèplica, fa una feble defensa dels seus resultats i en definitiva vol atorgar credibilitat als seus vots, i de passada als de Roca i Roca, emparant-se en la tradicional rivalitat entre Sabadell, que l'hauria votat en ple, i Terrassa, que per rivalitat tribal ho hauria fet per Roca al marge de les respectives opcions ideològiques, sota les quals es presentaven a la lluita electoral.

Les irregularitats denunciades amb detall, i amb una certa gràcia, per

Almagro, i, amb menor precisió i traça en els altres casos, deurién ser els fets habituals, tan habituals que hom hi passava per sobre de forma sistemàtica i sense cap mena de recel. I tal com era d'esperar, aquesta mena d'impugnacions, i més si l'acta protestada pertanyia a un diputat afecte al govern, eren refusades, mentre es confirmava la proclamació del candidat protestat, esperant que la revenja el canvi de torn i l'accés al poder.

Renzato documenta per al districte de Terrassa, tota mena de pràctiques de pressió fraudulenta, com la destitució d'ajuntaments poc adictes, fet important ja que controlaven el cens i les meses, per a garantir l'elecció de Turull el 1884 o els jocs de relació/pressió mútua entre el mateix candidat i els agents electorals del districte, així com les compensacions econòmiques donades als sicaris que exercien les tasques coercitives en els col·legis electorals, o com les actes eren completades pel mateix candidat. Un agent enviava a Turull, el setembre del 1884, les actes de les eleccions de diputats provincials de Polinyà, "para que se sirva cerrarlas y seguir su curso". Per altra banda no s'estaven d'utilitzar el xantatge econòmic. El mateix Renzato recull la cita de com després de les eleccions del 1884, en les que s'enfrontaren Turull i Planas, el darrer, que era comerciant, es venjà de la seva derrota, "negándose hasta ver los mostruarios de los fabricantes que cometieron el enorme delito de votar al señor Turull".

La garantia de la netedat, sols podia donar-la la presència d'interventors de les diferents forces en confrontació. La presència de més candidatures republicanes a les quals després es sumaren les regionalistes, poden donar aquí, a Catalunya, a les eleccions, un mínim més de veracitat, que a la resta de l'estat. De totes maneres, el partit de torn aprofitava tots els forats, els col·legis no controlats, per a reconduir la situació. Com descriu paradigmàticament *El federal* del 15 de setembre del 1892, "en las mesas presididas por los republicanos, y en la que presidió un carlista, han votado por término medio *sesenta electores*. Estos colegios son en número de nueve. Quedan pues tres colegios que fueron presididos por tres *siervos* de la monarquía... En donde presidian estos caballeros han votado 1.221 electores, o sea 407 por término medio en cada colegio. Es decir, todo el censo de aquella sección. El escándalo no puede ser mayor".

La reducció dels actes de violència en bona part es pot justificar, com ja he dit, per la dràstica reducció del cens electoral a partir del 1876. Escombrats tots els votants d'extracció popular i emmordassats els partits contestataris al règim, els republicans essencialment, les votacions perdien part de la seva conflictivitat, i per tant no feien falta tantes mesures antidemocràtiques per a assegurar-se la victòria. N'hi havia prou amb el control dels mecanismes burocràtics. Per altra banda els burgesos, per diners o per titulació universitària tenien dret a accedir a les urnes, eren conscients de la farsa a la qual es trobaven invitats a participar i com havia passat durant les dècades de govern isabelí el retraïment, l'abstenció, fou altíssim, fet que al seu torn facilitava la falsificació de les dades reals. Amb tot, àdhuc a nivell oficial, l'escassetat de votants és elevada. Renzato,

que en recull les dades que ho testimonien pel cas de Sabadell ja per la darrera votació amb sufragi universal el 1876, publica una corrandà del 1884 que gràficament explica com “Ab llana se fan panyos/ ab lo cotó's fan curats/ ab la seda's fan corbatas/ y sense vots diputats”.

Al seu llibre publicat en francès el 1886, “Espanya tal com és” Valentí Almirall explicava, cito per la versió catalana que va publicar Alexandre Plana, referint-se a Barcelona: “per a fer les llistes d'electors s'hi posen alguns noms veritables perduts entre una multitud d'imaginaris, i sobretot de difunts. La representació d'aquestes darrers sempre es dona a agents disfressats de paisà per a anar a votar. L'autor d'aquestes ratlles ha vist molts cops que el seu pare, mort ja fa alguns anys, anava a dipositar el seu vot en la urna en la figura d'un escombraire de la ciutat o d'un individu de la policia, vestit amb roba d'un altre. Els individus que formen les meses dels col·legis electorals presencien molt sovint semblants transmigracions de les ànimes de llurs propis pares. Hi ha hagut llistes electorals on amb prou feines hi figurava el dècim del total d'electors, i encara la majoria dels noms transcrits eren imaginaris o pertanyien a persones difuntes”. I Barcelona era encara un indret on se suposava que la superior tradició política i cultural, implicava un major grau de conscienciació per impedir o dificultar com a mínim les tupinades. Ja el 22 de febrer del 1876, en discutir la legalitat de l'acta del governamental Camil Fabra enfront de la del republicà Soler i Pla, que es denunciava com obtinguda a través de coaccions legals i falsificacions de les actes d'escrutini, Castelar afirmava al congrés: “no se puede medir, no se debe medir una elección en Barcelona por el rasero con que se miden las demás elecciones de muchos pueblos importantes de la península”, a causa de l'esmentada superioritat de formació dels barcelonins. Una superioritat purament teòrica, que en la pràctica es feia esmunyedissa.

Els pocs estudis efectuats fins ara han centrat, a nivell d'interès d'anàlisi, la seva atenció sobretot a partir del restabliment del sufragi universal en les eleccions generals. Són aquestes realment les que millor recullen les palpitations reals de la societat? Si l'esquema estatal d'interpretació teòrica, amb totes les matisacions que es vulgui, és correcte, i les recerques catalanes ho confirmen, no cal capficar-se massa per aprofundir en les valoracions d'uns comportaments prefixats i estàndards, d'uns resultats àmpliament anunciats. Que passa, mentrestant, en les eleccions d'àmbit inferior, les de diputats provincials i dels consistoris municipals? Es mantenia també l'esquema o es seguien altres pautes? Aquest és un dels grans forats de la mostra històrica, sobre el qual sols es poden llençar hipòtesis, mancats com estem de qualsevol mena d'investigació detallada. És evident que les consultes per a constituir ajuntaments a les zones rurals no ofereixen cap interès, fins i tot ara crec que molts alcaldes i regidors de municipis petits amb prou feines saben més enllà de les sigles i els eslògans de batalla, alguna cosa dels partits que suposen representar, però a les ciutats o fins i tot a les viles mitges, la qüestió és tota una altra. Fins a quin punt estaven disposats a

ajupir-se els burgesos catalans en l'elecció d'aquells que havien de detentar el poder damunt seu de forma immediata i no en l'eteri, llunyà i inabastable Madrid? Els era realment igual qui havia de presidir el repartiment dels consums o exercir el control de la força pública, és a dir, qui tenia el mànec de la paella per a coaccionar legalment les classes subalternes fent sortir al carrer les denominades forces d'ordre públic? La resposta és, ara com ara, impossible, però en temo que no, que no eren tan mesells com en les altres consultes.

Abans de passar a les eleccions municipals donaré unes breus i esquemàtiques mostres de com anaven les eleccions de diputats provincials, prenent els exemples del districte de la ciutat de Tarragona. Ja en fer el balanç de les primeres eleccions, el conservador *Diario de Tarragona*, escrivia el 15 de març del 1876: *La Opinión* (el portaveu fusionista), para quién los ministeriales no han cometido más que abusos en la indicada lucha, mientras que los opositonistas son unos santos que hay que poner en los altares, ha comenzado por decir que nuestras estadísticas sobre el resultado de las elecciones podía llamarse cuentas galanas (...). También pretende el colega que en varios distritos que cita se han presentado graves protestas". Pel càrrec vacant es presentaven dos candidats el 1878, Lluís de Jover, liberal, i Antoni Satorras, conservador. Segons el conservador *Diario de Tarragona* del dia 10 de setembre: "se constituyeron ayer (les meses) con el mayor orden y escasa concurrencia". El sorprenent és el resultat de les votacions en els dos districtes en què es trobava dividida la ciutat. En el primer Satorras obtingué 218 vots i Jover 1. En el segon, ben bé el contrapès de la balança, Jover 313 i Satorras cap. Les xifres deixen prou clar com cada bloc de col·legis era controlat per una de les dues opcions en pugna, i com el que en detentava el control dels més quantiosos es va assegurar l'elecció. El mateix *Diario* davant la convocatòria de noves eleccions el desembre de 1882, sota govern liberal, afirmava el dia 25 del mateix mes: "el 17 de diciembre no habrá en España elecciones de diputados, sino una verdadera orgía política, un embolismo electoral, una trampa, una fullería, un enredo, perfectamente programado en cada localidad, o a la audacia de los representantes del gobierno". Com si estiguessin esperant l'atac, els liberals publicaven el mateix dia al seu portaveu, *La opinión*, que eren els conservadors i no ells, "los que nunca reparan en toda clase de atropellos en cuestión de elecciones". Conegut el resultat de l'escrutini que donava les quatre places en joc el districte de Tarragona -el Vendrell a dos ministerials, a un carlí batejat d'adicta i a un opositor possibilista-, començà la polèmica periodística a l'entorn d'un miler de vots que es suposava que havien estat anul·lats als conservadors i amb els quals haurien obtingut l'escó de la minoria. El conservador *Diario de Tarragona* publica dues anècdotes, que ni que siguin d'àmbit rural les recullo: "en Calafell teníamos un interventor y para que no pudiéramos tomar parte en la mesa, hicieron apostar un vigía en el campanario, a fin de que cuando viera llegar a nuestro interventor, hiciera que el reloj de la villa diera las ocho. Además dicese, que en dicho pueblo la urna estaba construída de tal manera, que las papeletas que se depositaban en ella no

guardavan allí por que ya estaba llena de candidaturas mi-nisteriales y republicanas, sin que aparecieran 28 votos a nuestro favor. En Salomó, la noche antes hubo tiros, el día 17 no hubo elecciones y en las actas se dice aparecen doscientos votos para el sr. Fonts, candidato posibilista”.

El canvi del partit del govern provoca un capgirament en el resultat de les eleccions següents, el 1884, amb el corresponent triomf dels conservadors. Segons les dades provisionals publicades per *La opinión* la victòria era dels seus, “esto no obstante, han circulado rumores que se estan haciendo trabajos para que pasen a figurar en el puesto de los derrotados”. I efectivament el recompte definitiu i oficial feia guanyadors als conservadors. Segons *La opinión*, “éste ha sido el resultado por obra y gracia de la nigromancia, de la cartomancia, de la castañancia y de la alvarezancia. Ahora ya lo saben ustedes; si alguno se le ocurre preguntar, pueden uds. decirles: nada, se ha abocado al puchero”. El 1888, canviat de nou el govern, retorna la victòria als liberals. En aquesta ocasió els gemecs els publica el *Diario de Tarragona*, que el dia 14 de setembre afirma que la seva derrota no es deu al resultat de les urnes sinó a “los cabileos habidos en el Gobierno Civil entre los que disponían del manubrio”. En les valoracions de l'elecció del 1892 sembla detectar-se un canvi. Els vots de la ciutat serien nets i en canvi el paper embrutidor restaria pels pobles, les actes dels quals serien les manipulades. Resulta però, curiós que en aquesta ocasió els dos diaris llencin acusacions de corrupció. El conservador *Diario de Tarragona*, denunciava el dia 13 de setembre, “los trabajos practicados desde el lunes para privar del acta de diputado a nuestro querido amigo D. Antonio Rosell: dícese que por fin se ha logrado la adjudicación y sustracción de votos, falseado actas, infringiendo la ley electoral, y cometiendo en suma, todos los atropellos imaginables para conseguir que nuestro buen amigo ocupara el quinto lugar en vez del primero que por derecho le corresponde”. El mateix dia el liberal *La opinión*, afirmava que “para hacer triunfar a los candidatos Sres. Huguet, Alvarez y Huguer, ha habido necesidad de aumentar al primero, por el procedimiento del pucherazo, 1263 votos, 1620 el segundo; y 963 al tercero.

De fet, alguns enfrontaments entre l'èlite local i les autoritats supremes de Madrid són detectables ja en les eleccions fins i tot a diputats. Una bona mostra és la suculenta correspondència a l'entorn de la parcial pel districte d'Olot del 1880, publicada per José Varela, on l'estira-i-arronsa entre els caps de brot locals i el ministeri acaba amb un compromís entre ambdues parts, en el que qui més cedeix és l'autoritat estatal. Un tipus de fet i una correspondència, l'estudi dels quals caldria ampliar. No endebades hi ha senyals i afirmacions tan simptomàtiques com l'acceptació per part del governador civil de treballar i pressionar per a fer complir la voluntat del ministeri, davant les reticències dels electors, “cumpliendo los deberes que mi cargo me impone”.

Aquesta mena d'enfrontaments, poder (èlite) local/poder estatal, es deuriem multiplicar més del que ens pensem, tot i que en l'actual estadi dels

nostres coneixements històrics sigui molt difícil de provar-ho. Els estudis monogràfics sobre localitats concretes obvien l'anàlisi del comportament polític del període, els d'enfocament conservador perquè en tenen prou amb el llistat dels noms dels successius alcaldes, els sorgits d'òptiques més progressistes per considerar-lo d'escàs interès, i això els que hi fan alguna referència. Puc exposar, però, un exemple de com malgrat el control dels mecanismes d'accés a l'ajuntament per part del ministeri de la governació, no deixaren de produir-se topades entre els regidors i els seus superiors jeràrquics. El 14 de juliol del 1885 presentà la seva dimissió el consistori en ple de Reus, per a fer palesa la seva protesta i com a conseqüència de les topades que havia tingut amb el ministeri arran del repartiment de l'impost de consums. Per a omplir el buit de poder el governador civil de la província designà els components d'un altre ajuntament, però cap dels nominats es presentà a prendre possessió del càrrec. La situació a la ciutat s'erosionava progressivament: hi havia l'amenaça immediata d'una epidèmia de còlera, una bona part dels obrers en atur forçós, els comerços tancats en negar-se els seus propietaris a pagar els alts impostos que els eren exigits en una mena de premonició del famós tancament de caixes barceloní, la ciutat ocupada militarment, els regidors dimissionaris en un procés incoat, els municipis, serenos i guardetermes dimitits per no haver volgut acompanyar els recaptadors d'hisenda i amb aquests funcionaris que duïen a la butxaca un ordre judicial que els autoritzava a esbotzar les portes que no els fossin obertes. La solució primera del conflicte es pot veure com una claudicació, ni que sigui momentània, a nivell polític, del govern davant la revolta dels seus representants i d'amplis sectors de la ciutadania. El governador civil procedí al nomenament d'uns nous regidors que ofereixen diversos elements de sorpresa. El nou consistori pot ser vist com una mena de govern de concentració, o si es vol de salvació municipal abocat a salvar l'insalvable, a treure els ciutadans de l'atzucac de tensió al qual es trobaven abocats, ells i el govern. Entre els nous components designats a dit destaquen, per citar els dos exemples més clars, Bernat Torroja, que serà proclamat alcalde, aleshores ja president de la cada cop més radicalitzada Associació catalanista o el dirigent i activista obrer Marià Grasses. Era, és obvi, una solució extrema per a una situació extrema. Així que, tot i que el nomenament era per a dos anys, un cop superat l'*impasse*, el govern els destituí el març del 1886.

Tot i la probable major transparència de l'accés al poder municipal, es poden constatar diversos signes de desidia, ja que si per una banda hi havia la possibilitat ja indicada de control de la respectiva localitat, l'ajuntament es trobava sota les fortes pressions que podien exercir, i exercien, els governadors civils, que a més, directament, o en els municipis urbans d'importància a través d'una real ordre, podien designar l'alcalde.

Això provoca dues situacions contraposades, per una banda renúncies a ocupar el càrrec de regidor sota les excuses més banals. Per altra una certa virulència mostrada per altres en la voluntat d'accedir a la casa de la vila. Així per

exemple, a Sabadell, en el transcurs de les municipals del 1883, un grup tumultuari encapçalat per dos prestigiosos fabricants assaltaren un col·legi electoral i després “de varias amenazas de palabra e insultos”, s’apoderaren “de la mesa electoral, la urna y documentos”, mentre el president de la mesa i els secretaris es feien escàpols. Tot plegat per a no res, ja que fins i tot en el districte assaltat, a l’acta final resultaren guanyadors els partidaris del partit de torn.

Un tercer element de fricció serà la destrucció dels ajuntaments existents, abans de procedir a les noves eleccions, quan ha canviat el partit que detenta el poder a Madrid. L’alcalde i els regidors que passen a estar a l’oposició seran destruïts i en el seu lloc el governador civil en nomenava d’addictes als nous governants per a garantir així millor el control de tot el procediment electoral. El recurs era legal, sempre que els interins nomenats a dit haguessin estat anteriorment regidors. De vegades però no es respectava el condicionant. Així per exemple el *Diario de Tarragona*, del 17 d’abril del 1881, denunciava “entre los concejales nombrados por el sr. Gobernador Civil hay dos o tres, según se nos ha asegurado, que nunca han obtenido el cargo por votación popular. Como la ley municipal no consiente otros nombramientos interinos que los de personas que hayan sido concejales por elección, nos permitimos llamar la atención de la autoridad superior por si gusta enterarse de esta infracción legal y estima remediarla”. El control del municipi era important, ja que d’ell en depenia el repartiment de les cèdules electorals i per tant la possibilitat de manipular el cens, deixant sense poder participar en la votació a una part dels oponents. El mateix diari denunciava aquest fet l’1 de maig del 1881, quan es lamentava que “la inmensa mayoría de nuestros correligionarios no han recibido las cédulas electorales (...)”. En semblants condicions, no creïm possible ni acceptable la lluita electoral”. O com explicitava el 9 de juny del 1887, atribuint com sempre als liberals els vicis i els pecats que tots compartien: “en cada período de rectificaciones, las listas se confeccionan a capricho del partido que manda. Unos por no esponderse a ser víctimas de animosidades si reclaman exclusiones y otros por indiferencia, por evitarse molestias o persuadidos de la inutilidad de su gestión, dejan de reclamar su indiscutible derecho, resultando de ello un cuerpo electoral arbitrario y falto de legalidad, y apropiado únicamente para servir determinados intereses. Si aún asi en las elecciones no se presenta el resultado de antemano impuesto, se acude a nuevas ilegalidades, a coacciones, a subterfugios, y por último recurso queda el socorrido sistema de las actas en blanco que deciden contra toda apelación y protesta”. Per altra banda tenir l’ajuntament significava una notòria capacitat de xantatge damunt l’espècie conglomerat de dependents dels centres oficials. Una vegada més ho confirma el *Diario de Tarragona*, el 4 de maig del 1887: “muchos empleados abstenidos hasta ahora fueron ayer obligados a emitir su voto con candidatura impuesta para recobrar en el tercer colegio la pérdida sufrida el dia anterior por la candidatura llamada oficial”.

Fins a quin punt són simptomàtiques, o si es vol paradigmàtiques, les

espurnes de protesta virulenta, tot i que ho siguin més contra una tupinada determinada que contra el sistema, o aquelles claudicacions del mateix sistema davant la pròpia força i dinàmica dels esdeveniments que els forçaven a recórrer al personal al·lèrgic a l'estructura existent en copsar la seva total inoperància davant problemes greus? De fet són més nombrosos els testimonis que reflecteixen a escala local la mimesi del que passava a nivell general. Em valdré de nou d'exemples de la ciutat de Tarragona. En passar balanç de la seva activitat pública amb motiu del canvi de segle, Antoni de Magrinyà descrivia així la vida política sota la Restauració en la localitat: "el caciquismo arriba, la corrupción abajo, la podredumbre por todas partes. Electores que se venden, y candidatos que los compran. La apatía, el egoísmo, y el indiferentismo reinan. Para que corporaciones den alguna señal de vida es necesario que tengan que proveer algún cargo retribuido (...). Cuánto padecerían nuestros antepasados si viesan la pobre, mezquina, egoísta y vil, iba a decir, política de sus descendientes". Les dades semblen donar-li la raó, el 1877, amb una participació del 62,4%, els conservadors copen tres districtes, en un d'ells amb l'escó de les minories per un republicà, i en els altres dos districtes el triomf és pels liberals. No cal dir que allí on guanyen tots arrassen l'enemic en el recompte de vots. En les del 1879, amb una participació del 70%, aconsegueixen una victòria més ajustada a tots els col·legis. No ha d'estranyar, doncs, que amb el pas dels anys la gent, si se'm permet l'expressió, passi. Ho diu l'altament polititzat *Diario de Tarragona* del 8 de maig del 1881, "las elecciones en esta ciudad han terminado en medio de la mayor frialdad y sin interesar al vecindario".

Per altra banda es comença, o es reforça, si es vol, el mite que l'administració local, és sols això, una tasca administrativa, de gestió, al marge de qualsevol opció o ideologia política. Afirmant que sota l'excusa de dur a la casa de la vila la gent més capacitada per a administrar-la, realment el que es pretén és allunyar-se a tots aquells interessats en modificar-ne el ritme i les fórmules de direcció. El conservador *Diario de Tarragona* escrivia un article, de cara a les municipals del 1877, el 30 de gener, tot comentant la reunió del gremi de pagesos per a designar dos representants seus a la candidatura del partit, on es recomenava que elegissin "las personas que en su concepto pudieran mejor representarlos" i "encargando a todos la elección de personas nombradas y deseando que en este acto se prescindiera de opiniones políticas, pues la gestión del municipio debía ser ajena a las luchas de partido y sólo era necesario tener en cuenta el bien de la población". Dos anys després, l'11 de maig de 1879, davant d'unes altres eleccions, el mateix periòdic insistia: "los ayuntamientos, y especialmente el de Tarragona, estan llamados a hacer administración, mucha administración". Aquest parany carca arribarà al límit, a Tarragona, vull dir, el 1883, quan, segons comenta el mateix periòdic, el 3 de maig, s'havia presentat a les eleccions un "núcleo de jóvenes sin color político de ninguna clase (que) deseaba tener representación en la corporación, con la pura y exclusiva mira de administrar".

Candidatura que deuria ser propera als conservadors, que es lamenten del triomf total dels liberals, ja que quedaven “los ministeriales dueños del campo y podrán hacer lo que quieran designando a quienes les plazca, sin estorbos de ninguna clase”.

En aquest punt, en la bajanada teòrica de l'apoliticisme de la gestió municipal, conincidiran àmbits geogràfics i polítics diferenciats. El també conservador *Diario de Reus*, publicava el 3 de maig del 1885: “en nuestro carácter independiente y mientras no figuren en las candidaturas hombres ajenos a la política y eminentemente administrativos, no hemos de apoyar a ninguno de los que pertenezcan a banderías, a quienes tan solo guía el único ideal de un quítate tu, para ponerme yo (...). Adictos y opositores, alentados por ese espíritu de ambición al poder, que actualmente domina, se lanzan, no a una lucha legal, como dicen y como debieran, sino a cometer toda clase de coacciones y atropellos a fin de lograr cada fracción el mayor número de votos para sus respectivos candidatos”. Tres dies després, el mateix diari remarcava que “estamos convencidos de que un individuo que entra a desempeñar el cargo concejil con el carácter de hombre de partido, no puede tener la independencia verdadera en las diferentes cuestiones que a cada paso se citan en el ayuntamiento y su criterio no será nunca tan amplio como el de aquel para quien no existen más compromisos que los del vecindario cuyos intereses representa”.

La realitat era, però, canviant. El model tarragoní no es reproduïx a d'altres indrets, a Reus, posem per cas. Les dues ciutats geogràficament tan properes, eren, i encara són, força diferenciades en l'estructura socio-econòmica i en el seu reflexe ideològic. Davant les eleccions del 1877, els republicans de *Las circunstancias* anunciaven que no hi pensaven participar degut al fort endeutament del municipi, per causa dels consums impagats, que els deixaria en una situació delicada. Si no pagaven a l'estat, aquest els incautaria els béns personals, i si forçaven els reusencs a complir els seus deures impositius serien malvistos, en definitiva, a partir “o se ofrecia de victima o (sols podia) convertirse en verdugo”. A aquestes eleccions es presentaren dues candidatures, ambdues sortides dels conservadors, mostra de l'animosidad irreconciliable que está latente en el seno del gobierno”, l'una, integrada pels regidors sortints, que es presentava com administrativa, i l'altra integrada per trànsfuges de tots els partits, que fou la derrotada. A la del 1879 s'enfrontaren conservadors i la coalició de fusionistes i republicans possibilistes, que resultaren guanyadors. L'única protesta, recollida per *Las circunstancias*, fou amb motiu d'un jove que suplantà la personalitat del seu pare, greument malalt, al moment d'anar a votar. Dos anys després la mateixa coalició que es presentava en solitari tot mante-nint la bona entesa iniciada quatre anys abans, no té cap problema per assolir el control de l'ajuntament. Els partits coaligats presentaven ambdós el mateix nombre de candidats. En anar en solitari es trobaren forçats a votar-ne de propis per a les minories.

El 1887 s'inicien una sèrie d'aliances sorprenents. Aquell any conserva-

dors, fusionistes regionalistes es presenten coaligats contra els republicans. La victòria dels coaligats, que afirmen la seva voluntat de fer prosperar la ciutat tot deixant de banda les lluites polítiques ideològiques, fou total. Per primera vegada tres regiona-listes entraven a l'ajuntament. A les del desembre del 1889 s'enfronten els republicans amb els conservadors, els darrers, segons *Las circunstancias* del primer de desembre "avergonzados de sus ideas y sus sentimientos (... sota) la máscara que suelen adoptar: la elección de un ayuntamiento administrativo", mentre que els regionalistes, que anaven com d'amagat a la llista conservadora, aconseguiren tres escons. El 1891 les candidatures per les eleccions foren la dels republicans i els liberals per un costat i els conservadors per l'altra, que aconseguiren una migrada minoria. El 1893 s'enfronten els liberals, els possibilistes i els regionalistes per una banda, que després d'haver-ho criticat en els altres afirmen a *Lo somatent* del 17 de novembre; "la candidatura que presentem, no té color polítich; los candidats encar que afiliats a tres agrupacions, no tenen més lema que'l de la administració" i recorden als electors que "han de tenir present que la política destrueix la administració, que unas elecciones municipales no deurian ser may políticas"; enfront seu hi havia els conservadors aliats amb els federals. L'aliança tripartita obtingué vuit regidors, tres d'ells regionalistes, mentre els altres en treien cinc. Segons *Las circunstancias* del 19 de novembre, el suport conservador als federals obeïa al "pago de servicios análogos prestados por aquellos". Per primera vegada *Lo somatent* denuncia, el 17 de novembre, coaccions. Segons ells, empleats del jutjat haurien pressionat, empesos pels conservadors, a votar pels federals.

El 1895 els pactes tornen a canviar. S'enfronten fusionistes, possibi-listes i regionalistes contra els conservadors i contra els denominats republicans autonomistes. Les tres candidatures es repeteixen el 1897, amb la victòria dels coaligats, que deixen esclafats els conservadors. Segons *Lo somatent* del 5 de maig per a ser regidor calia reunir les següents condicions: "primera, competencia en l'art d'administrar; segona, honradés; y tercera, amor a la població que'ls ha vist naixer".

El 1883 hi ha la primera denúncia en profunditat del sistema. Un anònim Florencio, comentava el 6 de maig, des de les pàgines del conservador *Diario de Reus*; "el tristísimo espectáculo que ofrecen todas las elecciones desde muchos años ha producido en el cuerpo electoral varios efectos, todos fatales. En algunos, muchos electores, ha arraigado el desengaño, la desconfianza, la indiferencia y el aburrimiento; y la consecuencia natural ha sido la inanición, la apatía, el retraimiento (...). Nadie espera de las elecciones el remedio de los males públicos, ni próximo, ni remoto. Y verdaderamente, si las elecciones no las puede ganar nadie, sino el que manda, y si el que manda, no ha de pensar sino en dar gusto a los suyos para que le apoyen y sostengan, claro está que recurriendo a este círculo vicioso, nunca ha de llegarle al país el turno de salir ganando".

Aquest fariseisme conservador ja va ser denunciat, tot i per interessos de partit, pels republicans castelarians reusencs, en el seu portaveu, *Las circunstan-*

cias, el 7 de maig de 1879, en descriure la situació política local davant les eleccions municipals: “en esta ciudad, en donde un grupo de ciudadanos o caballeros particulares, sin pertenecer a ningun partido, dispuestos a servir a todos los gobiernos, constituídos en una especie de sociedad de socorros mútuos, empiezan por llamarse administrativos independientes y aprovechándose del país, eligen bajo aquel concepto, entre ellos un diputado a cortes, dos o tres diputados provinciales, se constituyen los otros en ayuntamientos y a los restantes se les reparten cruces, prevendas o credenciales”. Segons el mateix article la situació es repetia a tots els municipis i fins i tot al govern de l'estat, que en el fons no era res més “que una gran sociedad de socorros mútuos”.

Quan es modifica la situació i fins on es capgira? És inútil intentar ara una valoració global per a tot Catalunya. Ens calen encara masses monografies locals aprofundides. Pel cas tarragoní jo diria que cap el 1891, no endebades crec que per primera vegada, el *Diario de Tarragona*, dóna suport als dos partits alternant. El 5 de maig explicitava que, “el éxito de la candidatura que proclama el partido liberal conservador y el de la que a su vez designa el partido liberal, ha de satisfacernos por la importancia política que también revista el triunfo de la idea y de los principios monárquicos que juntos simbolizan”. En el reusenc, on hi hagué una constant presència dels republicans, cal situar el canvi al 1887, amb l'entrada dels regiona-listes al consistori, d'on pràcticament ja no se'n mouran.

Hi ha dos altres elements que cal tenir en compte en el moment d'analitzar les tasques i la trajectòria política que té lloc a Catalunya durant la Restauració: el paper dels republicans, sobretot els federals que havien aconseguit una notòria força durant el sexenni, i l'aparició del catalanisme polític. Deixo de banda totes les referències als republicans, als quals hom acostuma a atribuir una major netedat de comportament que als partits dinàstics i una certa incidència en la reducció de l'abstencionisme, ja que a ells es refereixen dues de les comunicacions. Sols vull assenyalar, breument, el paper contradictori dels federals en la normalització del comportament cívic. Els federals, que obtenen diverses actes a Catalunya en els districtes urbans, el 1891 i el 1893, i que juguen òbviament un paper de revulsiu en l'estructura del sistema de la restauració, en impulsar alhora una neteja, per mínima que fos, del procés electoral, i una certa mobilització popular a remolc de la recuperació del sufragi universal, limiten ells mateixos la seva incidència positiva en presentar-se la majoria dels seus líders a diversos districtes de forma simultània, un vici compartit amb els seus oponents, amb la consegüent renúncia de les actes duplicades, que afecta sobretot a les dels districtes de menys anomenada, actuació amb la qual generen una doble lectura negativa, el desprestigi dels mecanismes electorals, per una banda, i el progressiu retraïment dels seus electors, per l'altra.

Segons Conxita Mir en la seva esplèndida anàlisi de les eleccions a la província de Lleida; amb les eleccions del 1901 “Catalunya visqué el sorgiment del catalanisme polític organitzat”. Crec que la data donada s'hauria de fer

retrocedir, que aquest sorgiment, tímid i estantís, dispers i inconnex, si es vol, s'hauria de fer recular una quinzena d'anys. A Sabadell per exemple *Lo catalanista*, com a portaveu del Centre Català, es comença a publicar el 1887, tot i que ens és desconeguda la seva activitat, sols de moment podem recollir la seva abstenció a la campanya electoral del 1898, perquè en el seu districte no es presentava cap candidat catalanista, mentre donava suport al que sí que ho era i es presentava per Vilafranca del Penedès. A Terrassa, segons les notícies, sovint confuses, donades per Utset, més atent a fer l'hagiografia d'Alfons Sala que jo a la història del catalanisme, com insinua el títol del llibre, els moviments regionalistes es van començar a vertebrar el 1886, tot i que no es van presentar per primera vegada a les municipals fins el 1893, sota els plecs de la bandera salista quan obtingueren dos regidors. A Reus, tot i que això sigui explicat amb més detall en una altra comunicació, l'Associació catalanista hi fou fundada el 1885 i ja el 1886 intenten col·locar un representant a la diputació i a partir del 1887 obtenen en coalició diversos regidors. A més aconsegueixen el 1893 un diputat provincial, Antoni Serra Pàmies, que féu gestions per a catalanitzar l'organisme provincial el maig del mateix any. No em puc estar de retreure, a hores d'ara, que una part considerable de la historiografia progressista ha retret i ha fet una certa conya amb els primers catalanistes pel fet que no es plantejaven quina havia de ser la forma de govern de l'estat, com si ara aquesta mateixa qüestió fos presa en consideració per cap dels partits amb un mínim de possibilitat de govern. Convé recordar, de tota manera, que la història real del catalanisme polític, de la seva vertebració i de les seves actuacions és encara per fer. Hom desconex la quantitat exacta de centres o associacions catalanistes, la seva cronologia, el pensament real que defensaven, la seva configuració, social i cultural, la seva incidència i el contingut de la seva premsa o la cronologia i el grau d'acceptació immediata en la difusió dels signes d'identitat paradigmàtics com els Segadors i la sardana, així com els camins que segueixen per arribar a cada indret i qui n'és l'incitador. Atenta la historiografia al model narratiu, i massa sovint interpretatiu, que es pot simbolitzar en el Cambó de Pla, es deixen sistemàticament al marge els heterodoxes, individuals o col·lectius, de la més variada espècie. Marginació i oblit que s'accentua quan el grup o la persona actuen fora, y lluny, de Barcelona.

I finalment ressaltar un fet sorprenent, la nul·la incidència de la Restauració i el caciquisme en la Catalunya urbana com a eix argumental vertebrador d'obres de creació literària en català. Ni novel·les, ni peces teatrals, drames o sainets en recullen o satiritzen ni les realitats, ni els vicis, en marcada oposició amb el que passa a la literatura espanyola coetània. Sols una excepció, la novel·la comunista d'Antoni Fuster i Valdeperes, *Perot i l'Estel*, ambientada a Reus i publicada a Barcelona el 1934. La novel·la, ambientada en un moment indeterminat del període finisecular, parla d'un "diputat, anomenat per la plebs el diputat dels gitanos, que havia aconseguit l'acta amb els vots conquistats per

Secall [un rambler] a darrera hora i quan ja tothom la donava per perduda” i explica com un dels personatges “el diumenge de les eleccions tot ho trobava més bonic que els altres dies (...), hom sempre el veia als llocs on es repartien garrotades i relluïen les navalles, i, en les contrameses de dins els magatzems dels voltants dels col·legis”, personatge del qual també recorda que tenia “molta traça a trencar urnes i fer tupinades”.

Aquesta absència de ressò literari té una compensació. L'amplitud de tractament que el tema del caciquisme i la manipulació electoral rep en la premsa satírica. En posaré uns pocs exemples trets del setmanari barceloní republicà *El loro. Periodico ilustrado joco-serio*, degut al poc ús que d'ell se n'ha fet. El 22 de gener del 1881, Juan J. Relosillas, afirmava al seu article “La novela de un empleado”, “por fin vinieron unas elecciones. El día que se votaron las mesas di veinte y siete bofetadas a otros tantos electores de oposición. El día del escrutinio cogí un millar de candidaturas ministeriales, las metí en un cántaro y las llevé a casa del candidato adicto, que salió de mi cántaro -lechero, era por más señas- padre de la patria y perdonen Vds. el modo de señalar. El candidato adicto me dio una palmadita en el hombro, y me dijo sonriéndose: Gracias, Sr. Director general. En efecto: poco tiempo después cumplió su promesa”. El 27 d'agost del mateix any, Eduardo Blasco, hi catalogava així els candidats, “candidatos cuneros tan conocidos en los ministerios y por los ministros, como desconocidos en el distrito por donde se presentaban. Candidatos con camilla, que querían estropear a las dos terceras partes de sus adversarios. Candidatos con guardia civil, cuyo bello ideal consistía en meter a la cárcel a los electores recalcitrantes. Candidatos a lo Abu-Hamana, que no pretendían menos que fusilar a los contrarios”, però acaba donant la culpa de la total adulteració del sistema a l'abaltiment dels electors que es traduïa en una abstenció exagerada, “en Barcelona, por ejemplo, hay nueve mil y pico de electores. Verificase la votación y la toman parte como más de tres mil”. En opinió de Blasco, els abstencionistes, “los susdichos electores son de aquellos que cuando uno dicen que si y otros que no, ellos llevan a todos la contraria. No votan nunca, no opinan nada, no piensan nada; pero en cambio, tampoco les gusta ningun tipo de gobierno”.

